नेपाली र मगर पाङको अधारभूत व्याकरणको अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्काय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह

दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको

प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

देवान सिंह पुन
त्रिभुवन विश्व विद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली शिक्षण समिति
रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनी मार्ग,
काठमाडौँ

२०६८

शोध निर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्व विद्यालय रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर दोस्रो वर्षमा अध्ययनरत विद्यार्थी श्री देवान सिंह पुनले नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिको आंशिक पाठ्यांशीय परिपूर्तिका लागि नेपाली र मगर पाङको आधारभूत व्याकरणको अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । उहाँले मिहिनतसाथ तयार गरेको यो शोधपत्रप्रति म सन्तुष्ट छु र यसको समुचित मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मितिः २०६८/...../...../

....

प्रा.डा.बद्री विशाल भट्टराई
रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौं, नेपाल

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौँ

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको पाठ्यांशीय प्रयोजनका लागि श्री देवान सिंह पुनद्वारा तयार गरिएको **नेपाली र मगर पाङको आधारभूत व्याकरणको अध्ययन** शीर्षकको यो शोधपत्र उपयुक्त भएकाले स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

....	....	....
प्रा.डा. बद्री विशाल भट्टराई	प्रा. सीताराम अधिकारी	सह प्रा. तुलसी मान श्रेष्ठ
(शोध निर्देशक)	(बाहय परीक्षक)	(विभागीय प्रमुख)

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष, दसौं पत्रको पाठ्यांशीय आवश्यकता परिपूर्तिका लागि शोधपत्र लेखन अन्तर्गत नेपाली र मगर पाङको आधारभूत व्याकरणको अध्ययन' शीर्षकको यो शोधपत्र तयार पारिएको हो । यसमा मगर पाङको आधारभूत व्याकरण सम्बन्धी जानकारी रहेका छन् । शोध निर्देशक प्रा.डा. **बद्री विशाल भट्टराई**ज्यूको राय सुझाव अनुसार तयार गरिएको यो शोधपत्रमा नेपाली व्याकरणका तत्वका आधारमा मगर पाङको व्याकरणको व्याख्या गरी संक्षिप्त रूपमा मगर पाङको आधारभूत व्याकरण तयार गरिएको छ ।

यस क्रममा शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी प्रस्तुत शीर्षकमा शोधकार्य गर्ने अवसर प्रदान गर्नु हुने रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तहका संयोजक तथा नेपाली विभागका अध्यक्ष **सह प्रा. तुलसी मान श्रेष्ठ**ज्यूप्रति विशेष आभार प्रकट गर्दछु । शोध निर्देशक डा. **बद्री विशाल भट्टराई**को मार्ग दर्शनप्रति म अत्यन्त हर्षपूर्वक आभार प्रकट गर्दछु । स्नातकोत्तर तहमा शिक्षण गर्दै आउनु भएका मेरा सम्पूर्ण आदरणीय गुरुहरूप्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु । यस शोधपत्र लेखनका लागि मैले अधिकांश स्रोतका रूपमा **'यस भाषाका वक्ताहरू' र** विभिन्न व्यक्तिहरूका पुस्तक प्रयोग गरेको छु । मगर पाङका वक्ता बम कुमारी बुढा मगर र कर्ण बहादुर बुढा मगरज्यू प्रति श्रद्धापूर्वक हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । त्यस्तै यसमा सहयोग गर्ने टी.बी पुन मगर, भावेस भुमरी र तारा मगरलाई धन्यवाद दिन चहान्छु । साथै यो शोधपत्रका निम्ति सामग्रीको रूपमा मैले जस जसका कृति तथा सूचनाहरू प्रयोग गरेको छु र प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष रूपमा जस जसको सहयोग लिएको छु, उहाँहरूप्रति पनि म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्व विद्यालय, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, स्नातकोत्तर तह नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०६८/...../..../

....

देवान सिंह पुन

विषय सूची

क्र.सं.	विषय/शीर्षक	पृष्ठ

अध्याय : एक

१.१ विषय पचिय १
१.२ समस्याकथन २
१.३ शोधकार्यका उद्देश्य २
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा २
१.५ अध्यनको औचित्य र महत्व ३
१.६ अध्ययनको क्षेत्र र सीमा ४
१.७ सामग्री सङ्कलन विधि ४
१.८ विश्लेषण विधि ४
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा ४

अध्याय : दुई

२. मगर जाति, भाषा र संस्कृतिको परिचय ५-१८
२.१. विषय प्रवेश ५
२.२. नेपालका भाषाहरू ५
२.२.१. भारोपेली भाषा परिवार ५
२.२.२. भोट चिनियाँ(भोट बर्मेली) भाषा परिवार ६
२.२.३. द्रविड भाषा परिवार ६
२.३.४. आग्नेली भाषा परिवार ६
२.३. मगर जाति र पहिचान ६
२.४. मगर जातिको नामकरण ७
२.५. विभिन्न ठाउँमा छरिएर रहेका मगरका थरहरू ८
२.६ जातीय सामाजिक सांस्कृतिक विशेषता ९
२.७ मगर पाङ उद्भव र चिनारी १४
२.८ मगर पाङको वर्तमान अवस्था १५
२.९ मगर पाङका भेद १५
२.१० सारांश

अध्याय : तीन

३. नेपाली भाषा र मगर पाङमा आधारभूत शब्द भण्डार र शब्दवर्गको व्यवस्था १९-४४

३.१ विषय प्रवेश १९
३.२ मगर पाङमा वर्ण व्यवस्था १९
३.३ मगर पाङको शब्दभण्डार २०
३.४ शव्दवर्ग २५
३.४.१ नाम २५
३.४.१.१ व्याक्ति वाचक नाम २६
३.४.१.२ जाति वाचक नाम २६
३.४.१.३ द्रव्य वाचक नाम २७
३.४.१.४ समूह वाचक नाम २७
३.४.१.५ भाव वाचक नाम २७
३.४.२ सर्वनाम २८
३.४.२.१ पुरुष वाचक सर्वनाम ३०
३.४.२.२ दर्शक वाचक सर्वनाम ३०
३.४.२.३ सम्बन्ध वाचक सर्वनाम ३०
३.४.२.४ प्रश्नार्थक वाचक सर्वनाम ३१
३.४.३ विशेषण ३१
३.४.३.१ गुण बोधक विशेषण ३२
३.४.३.२ परिमाण बोधक विशेषण ३२
३.४.३.३ सङ्ख्या बोधक विशेषण ३३
३.४.३.४ सार्वनामिक विशेषण ३३
३.४.४ क्रिया ३३
३.४.४.१ अर्कमक क्रिया ३५
३.४.४.२ सर्कमक क्रिया ३६
३.४.४.३ द्विकर्मक क्रिया ३७
३.४.५ क्रियायोगी ३८
३.४.५.१ स्थान वाचक क्रियायोगी ३९
३.४.५.२ समय वाचक क्रियायोगी ३९
३.४.५.३ परिमाण वाचक क्रियायोगी ४०
३.४.५.४ रीति वाचक क्रियायोगी ४०
३.४.६ नामयोगी ४०
३.४.७ संयोजक ४१
३.४.८ विस्मयादिबोधक ४२

३.४.९ निपात ४२
३.५ सारांश ४३

अध्याय : चार

४ मगर पाङमा शब्दनिर्माण सम्बन्धी व्यावस्था **४५-५१**
४.१ विषय प्रवेश ४५
४.२ शब्द निर्माण प्रक्रिया ४५
४.२.१ उपसर्ग ४५
४.२.२ प्रत्यय ४६
४.२.३ समास ४६
४.२.४ अनुकरणात्मक शब्दहरू ४७
४.२.५ द्वित्व प्रक्रियाबाट शब्द निर्माण प्रक्रिया ४८
४.३ कृदन्त प्रक्रिया ४८
४.४ तद्धितान्त प्रक्रिया ४९
४.४.१ नाममा प्रत्यय लाग्ने ५०
४.४.२ विषेशणमा प्रत्यय लाग्ने ५०
४.४.३ सर्वनाममा प्रत्यय लाग्ने ५०
४.४.४ अव्ययमा प्रत्यय लाग्ने ५१
४.५ सारांश ५१

अध्याय : पाँच

५ मगर पाङमा वाक्यतत्वको व्यवस्था **५२-६८**
५.१ विषय प्रवेश ५२
५.२ मगर पाङका वाक्यतत्वहरू ५२
५.३ वाक्य र वाक्यतत्व ५२
५.३.१ नेपाली भाषामा वाक्यतत्व ५२
५.३.२ कारक र विभक्ति ५२
५.३.२.१ कर्ता कारक ५३
५.३.२.२ कर्म कारक ५४
५.३.२.३ करण कारक ५४
५.३.२.४ सम्प्रदान कारक ५५
५.३.२.५ अपादन कारक ५५
५.३.२.६ अधिकरण कारक ५६
५.४. पद सङ्गति र पदक्रम ५६
५.४.१ कर्तृवाच्य वाक्यमा कर्ता र क्रियाका बिच पद सङ्गति ५६

५.४.२ कर्मवाच्य वाक्यमा कर्म र क्रियाका बिच पद सङ्गति ५७
५.४.३ नाम र सर्वनामबिच पद सङ्गति ५७
५.४.४ विशेषण र विशेष्यका बिच पद सङ्गति ५७
५.४.५ भेदक र भेद्यका बिच पद सङ्गति ५८
५.५ काल ५८
५.५.१ वर्तमान काल ५८
५.५.२ भूत काल ५८
५.४.३ भविष्यत् काल ६१
५.६ पक्ष ६१
५.६.१ सामान्य पक्ष ६१
५.६.२ अपूर्ण पक्ष ६२
५.६.३ पूर्ण पक्ष ६२
५.६.४ अभ्यस्त पक्ष ६३
५.६.५ अज्ञात पक्ष ६४
५.७ भाव ६४
५.७.१ आज्ञार्थ ६४
५.७.२ इच्छार्थ ६५
५.७.३ सम्भावनार्थ ६५
५.८ वाच्य ६६
५.८.१ कर्तृवाच्य ६६
५.८.२ कर्मवाच्य ६७
५.९ ध्रुवीयता (करण र अकरण) ६७
५.१० सारांश ६८

अध्याय : छ

६.१ उपसंहार ६९
६.२ निष्कर्ष ६९
६.३ अध्ययनका थप शीर्षक ७०
६.१ सन्दर्भ सामग्री सूची ७१